

Slovačka, 2003.

On vozi duž uskog riječnog korita. Polako se nazire grozan krajolik zatrpan otpadom – prevrnute kante na zavoju rijeke, potrgana dječja kolica obrasla korovom, zahrđala bačva za benzin, olupina hladnjaka u grmlju kupina.

Pred autom se stvori pas, sav kost i koža, i za tren oka privuče djecu koja se guraju uz prozore auta. Dok laktom iznutra zaključava vrata, pokušava biti opušten. Jedan dječak tako je okretan da gotovo nečujno skoči na haubu – hvata brisače i ispruži se cijelom duljinom. Začuju se usklici kad se dvoje druge djece uhvati za branik i onako bosonogi počnu se klizati. Tinejdžerice u nisko spuštenim trapericama trče uz auto. Jedna od njih pokazuje prstom i smije se, ali onda se odjednom zaustavi i stane mirno, bez riječi. Dječak sklizne s haube, a djeca koja su se klizala puštaju branik, i odjednom se pred njim stvori rijeka, uzburkana, brza, smeđa i neočekivana. Snažno okreće upravljač. Grane kupina grebu po prozorima. Pod kotačima šušti visoka trava. Auto skreće na poljski put, a djeca opet trče uz njega i viču.

Na drugoj obali ustaju dvije starije žene koje peru plahte pomoću riječnog kamena i luga. Odmahuju glavom napola se smiješeći i ponovno se saginju kako bi nastavile s poslom.

On svladava još jedan oštar zavoj, ide prema gustom drvoredu, prolazi pokraj potrganih drvenih gajbi u visokoj travi, i ondje, s one strane smiješnog, klimavog mostića, nalazi se sivo cigansko naselje, odsječeno na otoku usred rijeke, kao da se voda predomislila i odlučila poteći s obje strane. Straćare. Kolibe bez prozora. Oštre cijevi i neskladni komadi

drva. Iz dimnjaka se uzdižu tanki pramenovi dima. Svaki krov unakažen je satelitskom antenom i zakrpan ostacima valovitog lima. U granama stabla u daljini leprša jedan plavi kaput.

Skreće u visoku travu, staje, povlači ručnu kočnicu, malo se pretvara da traži nešto u pretincu; duboko gura ruku iako ondje nema ničega, ni jedne jedine stvari, to mu je samo prilika za predah. Djeca nahrupe na prozore. On otvara vrata i jedino što čuje iz naselja na vodi je desetak radioprijemnika koji uglas sviraju slovačke, američke i češke pjesme.

Djeca ga odmah povlače za rukave, diraju po rebrima, pipaju džepove na jakni. Kao da odjednom ima dvanaest ruku. – Prestanite! – viče, tjerajući ih. Jedan dječak skače po prednjem braniku, tako da se auto njiše u tom ritmu. – Dobro – viče – dosta! – Stariji tinejdžeri u tamnim kožnim jaknama sliježu ramenima. Djevojke u raskopčanim bluzama uzmiču i hihoću se. Kakvi bespriječni zubi. Kakav hitar srebrni sjaj u zjenicama. Najviši dječak, u majici bez rukava, zakorači naprijed. – Robo – kaže i isprsi se. Rukuju se i on odvlači dječaka na stranu, da mu kaže nešto na uho.

Pokušava zanemariti dječakove intenzivne mirise – mokra vuna i oštar dim – i za nekoliko sekundi se pogađaju: pedeset kruna da ga odvede starješinama i da pričuva auto.

Robo upozori ostale i nadlanicom ošamari dijete koje na stražnjem braniku stoji na vrhovima prstiju. Idu prema mostu. S rijeke dolazi još djece, neka su gola, neka u pelenama, jedno dijete je u poderanoj ružičastoj haljini i japankama, a

ista djevojčica kao da se pojavljuje sa svih strana, samo svaki put u drugim cipelama, prekrasna, očiju crnih poput ugljena, nepočesljane kose.

Gleda kako djeca prelaze most kao neobičan niz čaplji, s jednom nogom čvrsto na tvrdoj dasci, a drugom je tek lagano dotičući vrhovima prstiju. Lim se trese pod njihovom težinom. On izgubi ravnotežu na komadu šperploče, zatetura, traži oslonac, ali ga ne nalazi. Djeca stavljaju ruku na usta i podsmjehuju se – on je, pomisli, najveći idiot koji je ikada prošao ovuda. Osjeća težinu onoga što nosi: dvije boce, notes, olovku, cigarete, fotoaparati i mali diktafon, sve dobro skriveno u odjeći. Čvrsto povlači jaknu i preskače posljednju rupu na mostu te završava u mekom blatu na drugoj obali, tek dvadesetak metara od stračara. Podigne pogled, duboko udahne, no ima osjećaj kao da je netko u njemu u isti mah trznuo tisuću žica. Lupa mu u grudima; nije trebao doći ovamo sam, slovački novinar u dobi od četrdeset četiri godine, ugodno popunjen, muž, otac, koji će kročiti u srce ciganskog naselja. Zakoračuje u lokvu, misleći kako je glupo bilo obuti cipele od mekane kože, koje ne mogu poslužiti ni za brzi bijeg.

Kad stigne do ruba kuća, postane svjestan smrknutih muškaraca naslonjenih na drvene dovratke. Žene stoje s rukama na trbuhu. Pokušava uhvatiti njihov pogled, ali one gledaju kroz njega, u daljinu. Čudno, pomisli, da ga ne pitaju što traži ovdje. Možda su ga zamijenili za policajca ili socijalnog radnika ili službenika za nadzor uvjetnog otpusta ili za nekog drugog vladinog kretena koji je došao u službeni posjet.

Dok ga Robo vodi dublje u labirint blatnjavih staza, na trenutak se osjeti moćno.

Vrata koja služe kao stol. Zavjese od vrećovine. Prazne boce čučua¹, povješane kao vjetrena zvona. Pokraj njegovih nogu komadi drva i kutije od zobnih pahuljica, štapići od lizalica i krhotine stakla, zdrobljene kosti neke mrtve životinje. Zapazi bebe koje spavaju u mrežama pričvršćenim za strop, okružene muhama. Uzima fotoaparat, ali ga hrpa djece gura dalje. Otvorena vrata brzo se zatvaraju. Gase se gole žarulje. Primjećuje tepihe na zidovima i slike Isusa Krista, i slike Lenjina, i slike Marije Magdalene i slike sv. Jude Tadeja osvjetljene malim crvenim svijećama, visoko iznad praznih polica. Sa svih strana čuje se muzika – to nisu ni harmonike, ni harfe, ni violine, nego televizori i radioprijemnici navijeni do daske u svakoj stračari, neprestana buka.

Robo se nagne prema njemu i vikne mu na uho: – Ovuda, čiko, za mnom – a on postane svjestan toga kako mu je taj dječak stran, kako dalek, kako taman.

Iza oštrog ugla put vodi prema najvećoj stračari. Na krovu se nalazi nova i sjajna satelitska antena. Kuca na vrata od šperploče. Svaki put kad pokuca, vrata se malo otvore. Unutra sjedi skupina od osam, devet, možda deset muškaraca. Podižu glave kao jato gavrana. Neki od njih kimnu, ali nastavljaju kartati, a on zna tu igru, ime joj je nonšalansa – i sam ju je igrao u drugim dijelovima zemlje, u zgradama Bratislave, u getima Prešova, u sirotinjskim četvrtima Letanovca.

¹ čuču – jeftino voćno vino (op. prev.)

U stražnjem kutu sobe primjećuje da ga dvije žene gledaju, razrogačenih očiju. Osjeti nečiju ruku na križima koja ga gura. – Čekat ću vas ovdje, gospodine – kaže Robo, a onda iza njega zaškripe vrata.

Pogledava po sobi: besprijeckorno čist pod, uredno složeni regali, bjelina košulje koja visi na čavlu sa stropa.

– Lijepa kuća – kaže i odmah shvati koliko blesavo to zvuči. Zacrvni se, a onda se uspravi. U kutu sjedi muškarac širokih ramena, snažan, četvrtaste brade, čupave sijede kose nakon neprospavane noći. Prilazi mu i prilično tiho kaže da je novinar i da je došao zbog jedne priče te da bi volio razgovarati sa starijim ljudima.

– Mi smo stariji ljudi – odgovori mu muškarac.

– Dobro – kaže i otrese jaknu. Gura ruku u džep i vadi kutiju Marlboroa. Zna da je glupo što je nije prije otvorio. Ostali ga nijemo gledaju. Ruke mu drhte, a niz čelo mu sklizne kap znoja. Uklanja plastiku, diže celofan i izvlači tri cigarete koje vire kao voajeri.

– Samo želim razgovarati – kaže.

Muškarac uzima cigaretu, čeka vatru, otpuhuje dim u stranu.

– O čemu?

– O davnim danima.

– Jučer je bilo davno – kaže muškarac i nasmije se, a smijeh se širi prostorijom, isprva nesigurno, no onda ga prihvate i

žene pa zaori, popuštajući napetost. Odjednom ga udaraju po ramenu i on se široko nasmiješi, a muškarci počnu govoriti naglaskom koji počinje dubokim tonom, a završava visokim: melodično, brzo, zvonko. Neke riječi su na romskom, a on razaznaje da se muškarac zove Bošor. Naginje se pokraj Bošora, baca cigarete na stol, a muškarci ležerno posežu za njima. Prilaze i žene, a jedna od njih odjednom izgleda mlada i lijepa. Ona se sagne da joj pripali cigaretu, a on skrene pogled s njezinih uzbibanih grudi. Bošor pokazuje na karte i kaže: – Igramo za malo hrane, i za malo pića. – Ponovno povlači dim. – Ali zapravo nismo neki pijanci.

Shvaća poruku, raskapča se i miče košulju, obnažujući mlohava prsa i vadi prvu bocu kao da je riječ o nekom trofeju. Bošor uzima bocu, okreće je u rukama, zadovoljno kima, iskazuje oduševljenje na romskom, na što se ponovno prolomi smijeh.

Gleda kako mlada žena uzima nešto s regala. Vadi kutiju od mahagonija sa srebrnom kopčom i otvara je. Porculanske šalice. Stavlja ih na stol, otvara bocu. On primjećuje da je dobio jedinu neokrhnutu šalicu.

Bošor se naslanja i ljubazno kaže: – Uzdravlje.

Nazdravljaju, a Bošor se nagne naprijed i šapne: – O, i za novac, prijatelju. Igramo i za novac.

Nije ni trepnuo: odmah stavlja na stol dvjesto kruna.

Bošor uzima novac, stavlja ga u džep, smiješi se i otpuhuje dim prema stropu. – Hvala, prijatelju.

Odlazu karte i posvećuju se piću. Čudi ga koliko mu je Bošor blizu, koljena im se dodiruju, tamna mu ruka počiva na rukavu jakne, te se pita kako će se snaći u njihovim tajnama: čak je i njihov slovački teže razumjeti zbog seoskog narječja, ali ubrzo se na stolu nađe i druga boca. Radi to smireno i brzo, kao da želi izazvati dojam da je ona oduvijek ondje. Nastavljaju piti i počinju mu pričati o nepoštenim gradonačelnicima i korumpiranim birokratima, o novčanim potporama i o naknadi za nezaposlene, o tome kako su Kolju prošli tjedan pretukli pijukom i kako ne smiju ići u gostionice: – Ne smijemo im ni prići bliže od pedeset jebenih metara – o svemu onome što znaju da zanima jednog novinara. Čak i Cigani koriste zvučne riječi, pomisli, kao da bi ga to trebalo iznenaditi, imaju ih u malom prstu: *rasizam*, *integracija*, *školovanje*, *prava Roma*, *diskriminacija*, ali sve je to zapravo glupost, iako se ipak nešto pokrenulo, jer kako se boce prazne, tako su oni pričljiviji, govore glasnije i pričaju mu priču o motoru koji je uzela policija.

– Sve što se ukrade, mi smo ukrali – kaže Bošor naginjući se naprijed, a oči su mu malo krvave i žučkaste. – Uvijek smo mi krivi, zar ne? Ali imamo mi svoj ponos, znaš.

Kima Bošoru, miče se na stolcu, čeka trenutak tišine, nudi cigarete i gasi šibicu.

– Znači – pita – motori su sada Romima novi konji?

Na trenutak je ponosan na svoje pitanje, dok ga Bošor ne ponovi, ne jedanput, nego dvaput, a onda se najmlađa djevojka zahioće i muškarci se počnu smijati, udarajući se po

bedrima.

– Sranje, prijatelju – kaže Bošor – nemamo više ni uzde.

Ponovno se prolomi smijeh, no on ne odustaje i kaže da su konji sigurno dio drevne romske tradicije. – Znaš – kaže – ponos, tradicija, nasljeđe i to?

Bošorov stolac zaškripi po podu, a on se nagne naprijed. – Rekao sam ti, prijatelju, da mi nemamo konje.

– Druga vremena?

– Bilo je bolje za vrijeme komunizma – kaže Bošor i baca pepeo prema vratima. – To su bili dani.

I tu mu srce brže zakuca, na trenutak je ponesen time i nagnuvši se naprijed, samo malo, pridobije Bošora – stari novinarski trik.

– Da, u komunizmu smo imali posao, imali smo kuću, hranu – kaže Bošor. – Oni nas nisu maltretirali, prijatelju, ne, nisu, a ako lažem, neka mi crno srce prestane kucati.

– Stvarno?

Bošor kima i iz izlisanog novčanika vadi fotografiju putujuće *kumpanije* iz davnina, na kojoj su muškarci elegantni, a žene nose duge suknje. Nalaze se na seoskoj cesti, a na krovu prikolice leprša crvena zastava sa srpom i čekićem. – To je moj stric Jozef.

Uzima Bošoru fotografiju, okreće je u rukama i požali što

nije uključio diktafon, jer sada je počelo, ali pita se kako da gurne ruku u džep, a da ne privuče pozornost, pita se hoće li se malo crveno svjetlo vidjeti kroz jaknu i kada da počne postavljati prava pitanja. Želi reći da je došao zbog Zoli, jeste li čuli za Zoli, rođena je u blizini, ta Ciganka, pjesnikinja, pjevačica i komunistica, članica Partije, nekoć je putovala s harfistima, izopćili su je, jeste li čuli njezino ime, jeste li čuli njezinu glazbu, *Pjevamo kako bismo suhu travu učinili slatkom*, jeste li je vidjeli, govori li se još o njoj, *Od slomljenog i napuklog pravim ono što je potrebno*, jesu li je osudili, jesu li joj oprostili, je li ostavila što za sobom, *Ne, ja nikada neću reći da je grbav prst ravan*, jesu li vam očevi pričali priče, jesu li vam majke pjevale njezine pjesme, je li se smjela vratiti?

Ali kad spomene njezino ime nagnuvši se naprijed: – Jeste li ikada čuli za Zoli Novotnu? – sve stane, prestaje se piti, zausstavljaju se ruke s cigaretom, i zavlada tišina.

Bošor pogleda prema vratima i kaže: – Ne, nisam čuo za to ime, razumiješ, debeli, a i da jesam, o tome ne bismo razgovarali.